

etiam referri possunt multa, quæ in Apoc. dicuntur, vidisse scilicet Joannem Angelos nunc canentes tubis, nunc effundentes phialas aureas plenas iracundia Dei, et similia, quæ legi possunt a c. 8, ad 16.

16. Hactenus exposuimus signa quæ in Evangelio scripta sunt; ultimo vero desiderari potest ut aliud cœleste signum explicemus, quod post prædicta obscuris verbis addit Joann., in Apoc., iis verbis: *Et cœlum recessit, sicut liber involutus*. Quibus similia leguntur apud Isaiam: *Tabescet omnis militia cœlorum, et complicabuntur sicut liber cœli*. Quæ verba ad signa diei iudicii referunt Hier. et Cyril. ibi; et Tertul., l. contra Hermogen., c. 34; et Justin., q. 94 ad Orthod.; et Epiph., in Anchor.; et Euseb., lib. 11 de Præpar. Evang., c. 17; et Aug., 13 Confess., c. 13, ubi tamen metaphorice per *cœlos* Scripturam intelligit. Sed sine dubio ad litteram est sermo de corporibus cœlestibus, ut reliqui omnes exponunt, et patet ex contextu. Nam *militia cœli*, juxta Scripturæ phrasim, dicuntur astra vel Angeli. Unde *militiam cœli* tabescere, nihil aliud est quam stellas lumen suum amittere, eo modo quo hactenus explicuimus, sicut declarant etiam Hier., Cyril. et alii. Quid autem sit *cœlos complicare et recedere*, obscura metaphora est. Erit autem facilis, si hæc verba non referantur ad signa futura ante, sed post iudicium. Nam hoc modo *cœlum recedere, et complicari*, erit, vel dissolvi (ut exponunt Tertull., Justin. Martyr, et Eusebius), vel certe erit cessare a suo usu et ministerio, quia jam amplius non movebuntur neque influent. Sicut enim, postquam usi sumus libro aliquo, eum complicamus, et in loco suo reponimus, ita dicitur complicandum cœlum, quando usus ac ministerium ejus prorsus cessabit. Ita exponit Adamus in Isaiam, ubi alias expositiones refert, inter quas hæc videtur simplicior, et magis literalis. Sed de hoc signo sic intellecto dicturi sumus latius disputatione ultima. Quod si quis velit ea verba referre ad signa præcedentia iudicium, nullum novum signum in illis præbetur; sed nova metaphora explicatur, quod superioribus verbis dictum fuerat. Dicitur enim *cœlum recedere et involvi*, quia tenebris obscuratum non apparebit, nec veterem usum ministeriumque præstabit. Et comparatur libro involuto, quia sicut in libro clauso nihil legi potest, ita ex astris et signis cœlorum nihil jam de rerum mutationibus aut effectibus colligi poterit, sicut prius fiebat.

SECTIO IV.

Quæ signa ante iudicii diem in cæteris rebus sensibilibus futura sint.

1. Diximus de cœlestibus signis, sequitur ut dicamus an in terra et cæteris elementis, habitantibusque in eis aliqua quoque signa præcessura sint. Quæ est brevissime est a nobis expedienda, quoniam perpauca sunt circa hoc revelata, et verbis admodum generalibus, et interdum adeo obscuris, ut vix possint humano ingenio comprehendi. Primo ergo circa elementum ignis posset inter hæc signa numerari ignis ille, qui (ut in Psalm. 96 significatur) *ante ipsum* (id est, Christum iudicem) *præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus*. Sed quia hujusmodi ignem, atque ejus usum et effectum, vel omnino, vel præcipue existimamus futurum post resurrectionem hominum, finitumque iudicium, ideo fusiorem de illo tractationem in sequentes duas disputationes reservamus. Quocirca, nullum aliud speciale signum reperio ad hoc elementum pertinens, præter exhalationes ignitas, fulgura, et fulmina, quæ (ut diximus præcedenti sectione) frequenter illis diebus coruscabunt, et in tanta multitudine et magnitudine, ut homines vehementer terreant. Et de hoc signo intelligi possunt multa quæ scribit Joan., Apocal. 16, præsertim cum scribit de septimo Angelo, qui effudit phialam suam; et accomodari etiam potest quod ibidem scribit de quarto Angelo, qui effudit phialam suam in solem, et datum est illi æstu affligere homines et igne. Nam (si quis recte consideret) quæ in illo antecedentique capite scribuntur, omnia videntur pertinere ad hoc tempus, de quo agimus post persecutionem Antichristi. Quæ autem prius scribit c. 8, 9 et 10, de septem tubis, et calamitatibus per eas significatis, videntur majori ex parte pertinere ad tempora quæ præcedent Antichristi adventum. Sed illa omnia explicatu difficillima sunt, alienumque esset a nostro instituto referre hoc loco, vel quæ de iis scripsere alii, vel quæ excogitari a nobis possunt.

2. *Signa in aere futura*. — Secundo, inter signa ad elementum aeris pertinentia poni potest signum cruceis, quod in aere tunc apparebit, ut ait Christus: *Et tunc parebit signum Filii hominis in cælo*, scilicet, aereo; sed de hoc signo dicemus disput. sequenti; existimamus enim antecessurum iudicem ad iudicandum descendentem. Possunt vero ad hoc ele-

mentum reduci tonitrua, et aliæ meteorologica impressiones, inusitatique motus qui in ventis fient, et magna aeris inclementia, tenebræ, aliæque similia, quæ in aere efficiuntur, et legi in prædictis locis Apocalyseos possunt.

3. *Futura in mari iudicii signa quæ*. — Tertio, de aquis legimus, Luc. 21: *Et in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris et fluctuum*. Quibus verbis significatur futuræ horribiles tempestates, et aquarum commotiones, quæ strepitum ingentem et horrendum efficiant. Cumque hoc annumeretur cum signis futuris in cælo et in stellis, non est dubium quin ad hæc ultima tempora et proxima iudicii signa pertineat. Unde huc etiam spectant quæ Joannes, dicto c. 16, refert, de duobus Angelis, *qui effuderunt phialas suas in mare, et in flumina, et fontes aquarum, et factus est sanguis, et omnis anima vivens mortua est in mari*.

4. *Signa in terris futura quæ*. — Quarto, de elemento terræ certum est, futuros esse magnos terræmotus, inter quos ille videtur mirabilis, quem his verbis refert Joannes supra: *Et terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus sic magnus. Et facta est civitas magna in tres partes, et civitates gentium ceciderunt, et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ ejus*. Ubi per magnam Babylonem mundum intelligendum existimo, cum omnibus fere expositoribus, tam eo loco quam c. 14 et 18. Nam, si hæc loca inter se conferantur, constabit non posse aliter commode exponi. Quæ autem sit civitas illa magna, an sit eadem Babylon, vel aliqua particularis civitas, incertum est; et fortasse est Jerosolyma, cum a civitatibus gentium distinguatur. Illud vero obscurius et admirabilius est, quod de eodem terræmotu statim subjungit: *Et omnis insula fugit, et montes non sunt inventi*. Et idem fere seripserat c. 6, ubi, referens similem terræmotum, ait: *Et omnis mons, et insula de locis suis mota sunt*. Quæ verba variis modis possent exponi, sed nullum est incommodum quod ad litteram (ut sonant) intelligantur. Nam cum elementum terræ post iudicium alio perfectiori modo ac figura constituendum sit, nihil mirum est quod antea incipiat commoveri inusitato illo ac stupendo modo. Quo etiam fiet ut magna pars hominum intereat, et qui superstites manserint, ingenti concutiantur metu.

5. *Signa in hominibus futura quæ*. — *Objectio*. — *Responsio*. — Quinto, de hominibus duo potissimum signa leguntur in Scriptura. Primum, quod eo tempore erunt perditissimi mores hominum. Nam de eorum fide legimus, Luc. 18, dixisse Christum: *Verumtamen Filius hominis veniens, putasne inveniet fidem super terram?* De charitate vero et moribus dicitur Mat. 24: *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum*. Dices, visis tamen signis ac certis indicis instantis iudicii, fieri non posse quin multi homines a fide et poenitentiam convertantur. Item, licet verum sit, in adventu Antichristi fore mores hominum perditissimos, ut late describit Hippolytus, lib. de Consum. mundi, et Lactant., l. 7, c. 15 et 16, et Cyrill., cat. 13, tamen per Eliam et Henoch multi convertentur ad fidem. Non igitur erunt tunc tam pauci credentes, nec tam perditii mores hominum. Respondetur, quamvis Elias et Henoch multos homines sint in fide confirmaturi, tamen eos omnes fore paucissimos, si cum residua hominum universitate conferantur. Cujus signum manifestum est, quia Apoc. 11, post necem Eliæ et Henoch, dicitur: *Inhabitantes terram gaudebunt super illos, et jucundabuntur*, etc. Si ergo hujusmodi futuri sunt homines illius civitatis, in qua ipsi prædicabunt, quales in reliqua orbis parte futuros credemus? Quapropter, si per adventum Domini intelligamus (sicut supra exposuimus) totum hoc tempus, in quo fient hæc proxima signa iudicii, satis manifestum est quomodo vix inveniet fidem super terram. In illis autem diebus aliqui convertentur, ex metu fortasse magis quam ex vero amore; imo ita erunt perturbati et terrefacti, ut vix possint de sua salute cogitare. Unde de illis dicitur, Apoc. 9: *In diebus illis quærent homines mortem, et non invenient eam, et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis*; et capite sexto, de omnibus hominibus dicitur: *Absconderunt se in speluncis, et in petris montium, et dicunt montibus, et petris: Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni*. Et hoc ipsum est quod Christus prædixit, Luc. 21: *Erit in terris pressura gentium* (id est, angustia) *arescentibus hominibus præ timore*, etc. Atque hoc est secundum signum futurum in hominibus, quod pertinet ad mala poenæ, quæ illis diebus homines patientur. Nam omnia signa, quæ in cœlis et elementis fient, eo tendent ut de hominibus vindicta sumatur, et ut terrore concutiantur. Huc etiam

spectant mortes assiduæ illis diebus futuræ, quæ legi possunt in prædictis locis Apoc., et in superioribus aliqua tetigimus, cum de generali resurrectione ageremus. Ultimo, de signis futuris in aliis animalibus, plantis et reliquis mixtis, nihil fere est in speciali revelatum, præter ea quæ diximus; tamen ex iis facile est conjectare qualia futura sint. Atque hic possunt accommodari quæ scribit eleganter Lactant., l. 7, c. 16.

DISPUTATIO LVII,

In decem sectiones distributa.

DE ADVENTU JUDICIS, ET FORMA JUDICII EJUSQUE FINE.

Dissernimus hactenus de his quæ secundum Christi Domini adventum antecedunt, et de signis omnibus quæ in ipso mundi fine et occasu fient; sequitur ut dicamus de iudicio ipso, formaque, ac modo quo transigendum est. In qua re multa consideranda occurrunt. Videlicet, convocatio iudicandorum, adventus iudicis, et sessio ejus ad iudicandum; qui sint aut ab eo iudicandi, aut cum eo iudicaturi; discussio causæ, et prolatio sententiæ qua iudicium finietur. Est autem supponendum ex superioribus, præsertim ex his quæ diximus agentes de generali resurrectione, priusquam Christus ad iudicandum veniat, omnes homines esse morituros, quamvis multi ex illis, eadem die aut nocte qua iudicium inchoabitur, de hac vita migraturi sint. Porro absoluta vita mortali omnium hominum, et similiter perfecta purgatione omnium animarum iustarum, incipiet audiri sonitus tubæ convocantis homines ad iudicium, cuius virtute et efficacia omnes mortui excitabuntur, et justi rapiuntur in aera obviam Christo; reprobi vero congregabuntur in valle Josaphat, ut supra diximus, agentes de loco iudicii. His ergo ita dispositis, incipiet iudex magna cum gloria apparatuque descendere, præeuntibus nonnullis insignibus ejus severitatem ac justitiam ostentantibus, a quibus inchoandum nobis est.

SECTIO I.

Qualis sit futurus ignis qui præcedet Christum ad iudicium venientem.

1. Divina Scriptura in omnibus fere locis, in quibus iudicii diem prædicit, ignis mentionem facit, qui Christum ad iudicium adventantem antecedit. Psal. 96: *Ignis ante ip-*

sum præcedet; Isai. 66: *Quia ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus, redere in indignatione furorem suum, et increpationem suam in flamma ignis, quia in igne Dominus dijudicabit.* Et Joel. 2: *Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma.* Unde Daniel. 7, de throno Dei iudicantis dicitur: *Thronus ejus flammæ ignis, rotæ ejus ignis accensus, fluvius igneus, rapidusque egrediebatur a facie ejus.* Denique Paulus, 1 ad Cor. 3: *Dies (inquit) Domini declarabit, quia in igne revelabitur.* Ex his ergo Scripturæ locutionibus orta est proposita difficultas, in qua multa a nobis inquirenda sunt. Primum, qualis futurus sit hic ignis, et consequenter quomodo sint hæc Scripturæ loca intelligenda. Secundo, propter quem finem, et consequenter ad quem effectum futurus est ille ignis, si vere futurus est sensibilis et materialis. Ex quibus constabit tertium, scilicet, an ille ignis antecessurus sit iudicium, vel subsequens. Quarto, causa et origo illius ignis inquirenda erit.

2. Circa primum ratio dubitandi oritur ex eisdem testimoniis. In omnibus enim videtur esse sermo metaphoricus de igne. Sunt enim in igne plures proprietates, quæ ad metaphoricè significandum iudicium Christi et adventum ejus sunt accommodatissimæ. Prima est claritas, ratione cuius dicitur Christus venturus ad iudicium *in igne*, quia non occulte, sicut prius, sed manifeste venturus est, juxta illud Psal.: *Deus manifeste veniet*; et ita exponunt Sancti verba illa Mat.: *Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem, ita erit adventus Filii hominis.* Ubi Euthym.: *Sicut fulgur egreditur, et omnibus in conspicuo est, et excessivo suo splendore universo apparet orbi, ita quoque erit adventus ille, propter magnitudinem sui splendoris omnibus simul apparens.* Quam sententiam sumpsit ex Chrysost.; et eandem habet August., lib. Quæst. Evang., c. 38. Significatur præterea in claritate ignis, in divino iudicio fore omnia clara et perspicua. Et ita explicat citatum locum Isaiæ Cyprianus, de Bono patientiæ, in fine; et Theodor., in eum locum. Secunda proprietas est ardor et efficacia; in quibus significatur zelus divinæ justitiæ, et potestas ad vindictam sumendam de impiis, et hoc modo dicitur Sophon. 3: *In igne zeli mei decorabitur omnis terra*; et Psal. 78: *Usquequo, Domine, irasceris in finem? Accendetur velut ignis zelus tuus?* Et juxta hanc metaphoram explicant prædicta loca Hier., Isai. 66, et August., 20 de Civit., c. 21. Tertia est

subtilitas et vis quædam ad discernendum, ac separandum ea quæ diversæ sunt qualitatis, et hoc modo ipsum Dei iudicium appellatur interdum *ignis*, ut apud Daniel., cum dicitur: *Fluvius igneus; rapidusque oriebatur de ore ejus*, nihil aliud significari intelligitur, quam sententia a Christo proferenda, quæ tanquam fluvius igneus et efficacissimus bonos a malis separabit. Et eodem modo satis apte intelligitur illud 1 ad Cor. 3: *Uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit.* Ubi Sedulius inquit: *Examinationem iudicii igni voluit comparare secundum consuetudinem Scripturarum.* Et eodem modo exponit Ambros., concione 20 in Psal. 118, circa illud: *Vide humilitatem meam.* Et late Origenes, l. contra Celsum, non longe a principio, ubi de fluvio ignis procedente a Deo recte etiam loquitur. Constat ergo ex his nullum esse in Scripturis fundamentum, ut dicamus sensibilem et verum ignem antecessurum Christum venientem ad iudicium, cum omnia citata loca, et aptissime prædictis modis exponantur, et a Sanctis Patribus ita declarantur. Omitto, in multis eorum non esse sermonem ad litteram de adventu Christi ad iudicium, sed de aliis divinis ultionibus, ut de locis Psalmorum et Joelis est communior expositio. Adde, *ignem*, sæpe significare fulmina, aliasque ignitas exhalationes ut in Psalmis est frequentissimum; ergo, etiamsi velimus asserere, sensibilem ignem antecessurum diem iudicii, sufficientem ad hoc verificandum illa ignea signa quæ diximus futura in ipso mundi occasu, antequam veniat iudicium ipsum; ergo non oportet fingere alium ignem materiale, qui in ipsomet iudicii die iudicem præcedat. Et confirmatur, quia nulla potest excogitari ratio sufficiens vel effectus, propter quem hic ignis requiratur. Quia neque ad claritatem vel majestatem Christi spectat (quid enim claritati, ac gloriæ Christi conferre potest sensibile elementum?) neque etiam tunc est necessarius ad vindictam malorum, vel quia nondum est sententia prolata, vel certe quia ipso igne inferni pro eorum meritis satis cruciabuntur.

3. *Ignis verus et sensibilis in die iudicii futurus.* — Nihilominus dicendum est, ignem verum atque sensibilem futurum in die iudicii, et probabile esse præiturum aliquo modo adventum et præsentiam iudicis. Hanc conclusionem docent omnes Theologi in 4, d. 48 et 49, quamvis non omnes eodem modo illam intelligant. Et objectiones factæ convincunt, non omnia Scripturæ testimonia in principio

adducta satis esse ad hanc assertionem confirmandam. Prior igitur ejus pars potissimum nititur testimonio Petri, 2 ep., c. 3, ubi sic inquit: *Ille tunc mundus aqua inundatus perit; cæli autem, qui nunc sunt, et terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem iudicii et perditionis impiorum hominum.* Ubi ex antithesi diluvii aquæ ad diluvium ignis constat, non metaphoricè, sed proprie loqui de igne sensibili. Quod manifestius infra explicat, dicens: *Elementa calore solventur; terra autem, et quæ in ipsa sunt opera, exurentur;* et inferius: *Elementa ignis ardore tabescent.* In quo loco fundatur recepta veritas de igne conflagrationis in die iudicii futuro, ex sententia omnium antiquorum Patrum et Theologorum, quos infra referemus.

4. Ut vero rationem hujus veritatis reddamus, simulque posteriorem conclusionis partem probemus, oportet accedamus ad secundum punctum in principio sectionis positum, scilicet, propter quem finem futurus sit hic ignis in die iudicii. De qua re variæ sententiæ. Prima est, illum ignem futurum esse, partim ut brevi interficiat homines qui vivi reperientur in die iudicii, partim ut paret justorum maculas, si aliquæ in eis inveniantur. Ita docet Anton., 4 p., tit. decimo quarto, c. 11, § 3; Bonaven., sup. q. ultima, et alii Scholastici infra citandi. Idemque videtur indicare August., l. 50 Homiliar., in 16. Juxta quam sententiam, ignis hic non tantum antecedit venientem iudicem, sed etiam mortem et resurrectionem hominum. Sed, licet demonstrare non possimus, hanc sententiam esse falsam, quia neque est impossibilis, neque revelatum est non ita esse futurum, ostendere tamen possumus, eam nullo fundamento niti, quia ad hominum necem non erit ignis necessarius; nam constat multis aliis modis posse Deum mortem eorum hominum disporre. Præterea aliqui justi morientur, qui nulla indigebunt purgatione, quos non est credibile vivos esse igne comburendos, ut Richardus, et nonnulli ex Scholasticis, distinctione 48, notarunt. Nam quod alii dixerunt, divinitus efficiendum esse ut vivi comburantur sine sensu dolore, qua facilitate dicitur, rejici potest, quia est miraculum sine fundamento confictum. Denique supra ostendimus, ex sententia omnium Patrum, justos, qui vivi invenientur in die iudicii, non esse comburendos, neque in cineres resolvendos. Rursus neque ad purgationem justorum erit ille ignis necessarius. Partim enim purgabuntur in hæc